

УДК 7:373.5.016 (07)

DOI <https://doi.org/10.32782/ART/2025-1-8>

НЕТРАДИЦІЙНИЙ УРОК ЯК СЕРЕДОВИЩЕ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОЇ (ХУДОЖНЬОЇ) КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Крижановська Тетяна Ігорівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедри музикознавства, фольклору та музичної освіти
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID ID: 0000-0002-9072-5288
e-mail: kryzhanovska.tetyana@gmail.com

Опалько Анастасія Анатоліївна

студентка кафедри музикознавства, фольклору
та музичної освіти
Рівненського державного гуманітарного університету
e-mail: nastiaopalko161@gmail.com

У статті досліджуються методичні аспекти розвитку культурної (художньої) компетентності школярів-підлітків засобами нетрадиційних уроків мистецтва у закладах загальної середньої освіти. Формулюється авторська позиція: нетрадиційні уроки мистецтва як середовище творчості є ефективним засобом розвитку культурної (художньої) компетентності старших підлітків. Даний факт має особливе значення щодо старших підлітків та юнацтва напередодні початку самостійної, зокрема фахової навчальної і початкової професійної діяльності випускників закладів загальної середньої освіти.

Узагальнюючи сучасний теоретичний науковий досвід, автори стверджують, що компетентність – це особистісний досвід (знання, уміння, навички), який перебуває у стані активування, набуваючи здатності до самостійного його використання індивідом. Водночас пропонуються визначення термінів «культурна та художня компетентність». Зокрема, здатність особистості до самостійного практичного використання знань, умінь, навичок у культурній сфері суспільного життя утворює сутність культурної компетентності. Художня компетентність трактується як здатність особистості до осмислення та розуміння мистецької образності, емоційного реагування на неї, прилучення до різнобічної мистецької діяльності, зокрема, художнього сприймання, інтерпретації, виконавства, творчості. Уточнюючи зміст художньої компетентності, автори пропонують враховувати рівень творчої реалізації даної здатності, передбачаючи репродуктивний, варіаційний, імпровізаційний, власне творчий.

Наводиться диференційована типологія нетрадиційних уроків мистецтва, в якій кожна група демонструє опору на певний рівень творчості. Наприклад: нестандартні уроки з використанням репродуктивної творчості (урок-подорож до Єгипту; урок-майстерня іконопису; урок-експедиція до Трипілля; урок-абетка християнських мистецьких символів). Уроки – варіації, що передбачають творення видозмін (варіацій) теми, ідеї, мистецького образу (урок-обряд; урок для Матері-українки; храми-варіації та ін.). Уроки-імпровізації (урок від кобзаря; урок хоку; урок-танець та ін.). Уроки творчості, що передбачають виконання творчих завдань на базі різних видів мистецтва.

Ключові слова: культурна, художня компетентність, нетрадиційні уроки мистецтва.

NON-TRADITIONAL LESSON AS AN ENVIRONMENT FOR THE DEVELOPMENT OF ADOLESCENTS' CULTURAL (ARTISTIC) COMPETENCE

Tetyana Kryzhanovska

Rivne State University of the Humanities

Anastasiia Opalko

Rivne State University of the Humanities

The article explores methodological aspects of developing cultural (artistic) competence of adolescent schoolchildren through non-traditional art lessons in secondary education institutions. The author's position is formulated: non-traditional art lessons as a creative environment are an effective means of develop-

ing the cultural (artistic) competence of older adolescents. This fact is of particular importance on the eve of the beginning of independent, in particular, professional educational and initial professional activities of graduates of secondary education institutions. Summarizing modern theoretical scientific experience, the authors argue that competence is a personal experience (knowledge, skills, abilities), which is in a state of activation, acquiring the ability to independently use it by an individual. At the same time, definitions of the terms "cultural and artistic competence" are proposed. In particular, the ability of an individual to independently use knowledge, skills, and abilities in the cultural sphere of social life forms the essence of cultural competence. Artistic competence is interpreted as the ability of an individual to comprehend and understand artistic imagery, to respond emotionally to it, and to engage in diverse artistic activities, in particular, artistic perception, interpretation, performance, and creativity. A differentiated typology of non-traditional art lessons is presented, in which each group demonstrates reliance on a certain level of creativity. For example: non-standard lessons using reproductive creativity (lesson-journey to Egypt; lesson-icon painting workshop; lesson-expedition to Trypillia; lesson-alphabet of Christian artistic symbols). Lessons – variations, which involve the creation of modifications (variations) of the theme, artistic image (lesson-rite; lesson for Mother Ukrainian; temple-variations, etc.). Lessons-improvisations (lesson from a kobzar; lesson of hoku; lesson-dance, etc.). Lessons of creativity, which involve the performance of creative tasks based on various types of art.

Key words: cultural, artistic competence, non-traditional art lessons.

Постановка проблеми. Переорієнтація сучасної освіти на компетентнісний підхід знаменує її відмову від домінування знаннєво-діяльнісної мети. На це націлюють, зокрема закони «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), Концепція «Нова українська школа» (2018). Сьогодні завдання – вчителю не тільки надати знання, розвинути необхідні навички та вміння, але й, працюючи на майбутнє школяра, сформувані передбачені освітнім стандартом компетентності, як основу здатності випускника до самостійної (подальшої навчальної та професійної) діяльності. У сучасних умовах реформування освіти дедалі більше уваги приділяється розвитку культурної компетентності підлітків, тобто їх адаптованості до сучасного мінливого культурного середовища. Оскільки культура є проявом суспільної творчої діяльності, то важливою складовою культурної компетентності є художня компетенція, що забезпечується мистецькою освітньою галуззю у закладах загальної середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зазначимо, що компетентнісний підхід до освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти є предметом значної кількості сучасних наукових досліджень (С. Мельник, О. Пометун). Зокрема, уточнюється зміст та структура понять «компетентність» (О. Квітка, О. Ліскевич), «компетенція» (І. П'яковська) «культурна компетентність» а також її варіанти «загальнокультурна, крос-культурна, мистецька компетентності», «компетентність культурної обізнаності та самовираження» (Н. Бондаренко, О. Лобова, О. Квітка, А. Пашенко та ін.). Предметом наукового пошуку є проблема розвитку культурної компетентності в умовах вищої освіти (Н. Головіна, О. Хом'якова), на базі дисциплін закладів загальної середньої освіти (М. Бойченко, О. Ліскевич, А. Сбруєва та ін.). Водночас проблема розвитку культурної ком-

петентності здобувачів-підлітків в умовах реалізації мистецької освітньої галузі вимагає пошуку новітніх ефективних форм. Аналіз сучасних наукових ідей з приводу окресленої проблеми засвідчує відсутність вичерпного у змісті та структурі обґрунтування поняття «культурна (художня) компетентність», тому проблема пошуку шляхів її формування у контексті мистецької освіти сьогодні не втрачає актуальності.

Мета статті: розкриття окремих методичних аспектів формування та розвитку культурної (художньої) компетентності підлітків в умовах нетрадиційних уроків мистецтва, 8–11 класи ЗЗСО.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про освіту» з приводу змісту поняття «компетентність» акцентується її суть – «...динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення...» (Закон України Про освіту, 2017). У «Словнику новітніх освітянських термінів і понять» (І. Козинець) зазначається, що «компетентність – динамічне поєднання знань, розуміння, навичок, умінь і здатностей» (Козинець, 2021). Останні у психологічному тлумаченні означають індивідуальні можливості чи здібності до певної діяльності. Згідно словника іншомовних слів, компетентність – поінформованість, обізнаність, авторитетність (Морозов, Шкарапута, 2007). Тобто, компетентність можна розуміти як здатність, що формується у процесі навчання, та проявляється через усвідомлене ставлення до практичного набуття і застосування знань, умінь та навичок. Дослідниця І. П'яковська, аналізуючи навчання на основі компетентностей, зазначає наступне: компетентнісний підхід в освіті – провідна педагогічна категорія, що передбачає ефективне створення певних педагогічних умов у навчально-виховному процесі, які забезпечують формування вміння вирішувати професійні завдання на основі отриманих знань, умінь та навичок (П'яковська, 2010).

Інтегруючи зміст категорій «компетентність» та «культура», отримуємо здатність особистості до самостійного практичного використання знань, умінь, навичок у культурній сфері суспільного життя, а саме матеріальних і духовних, зокрема, художніх цінностей, створених людством протягом його історії (Академічний тлумачний словник української мови); її усвідомленого розвитку власного досвіду щодо самостійної реалізації моделей поведінки, ... ідей, ідеалів, норм та цінностей, зокрема, моральних, художньо-естетичних тощо (Енциклопедія сучасної України).

Формування культурної компетентності учня є важливою ціллю освітнього процесу, оскільки, як зазначає А. Пащенко, дана компетентність дозволяє особистості «...аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної, ... та світової ... культури; орієнтуватися в ...духовних аспектах сучасного українського суспільства; застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей для розроблення і реалізації стратегій і моделей поведінки та кар'єри...» (Пащенко. 2013).

Оскільки середовищем, у якому відбувається формування культурної компетентності є мистецька освіта, то предметом нашого дослідження бачимо такий різновид культурної компетентності як художня (мистецька). Її трактуємо як здатність особистості до осмислення та розуміння мистецької образності, емоційного реагування на неї, прилучення до різнобічної мистецької діяльності, зокрема, художнього сприймання, інтерпретації, виконання, творчості. Таким чином, у структуру художньої компетентності ми включаємо інтелектуальний компонент. Це перш за все знання, з теорії, історії, практики функціонування мистецтва, їх

розуміння; а також художні уміння, навички щодо їх результативного використання з метою вирішення практичних завдань. Крім умінь та навичок когнітивного (інтелектуального) змісту, до художньої компетентності входять навички, спрямовані на художню саморефлексію, саморозвиток, самовдосконалення особистості. Емоційний компонент художньої компетентності включає емоційні реакції особистості на мистецьку діяльність. Важливу роль тут відіграють вищі почуття – інтелектуальні, естетичні тощо. Говорячи про діяльнісну сферу художньої компетентності, нагадаємо про її творчу складову, адже сутність мистецтва – у його традиційності, тобто репродукуванні минулого досвіду та новизні, оригінальності як результаті художньої творчості. Представимо структуру культурної (художньої або мистецької) компетентності у вигляді схеми «Художня (мистецька) компетентність» (див. схему 1).

Уроки мистецької освітньої галузі у порівнянні з іншими дисциплінами, мають свою специфіку у цільових, психолого-педагогічних, організаційно-методичних, дидактичних та інших аспектах. Зокрема, важливою особливістю їх змісту є моделювання різних форм існування мистецтва: авторської творчості, виконавської та глядацької активності, критично-оцінної діяльності та ін. Саме домінування різновидів художньої творчості як основи існування мистецтва, спонукає педагогів до пошуку нетрадиційних форм викладання даної дисципліни, що створює оптимальне середовище для різнобічної учнівської мистецької діяльності.

Нестандартний урок – це урок позбавлений шаблону щодо його організації, він ґрунтується на самостійному, творчому підході у визначенні змісту, методів, засобів навчання. Наприклад, М. С. Вашуленко вважає нестандартні уроки

Художня (мистецька) компетентність

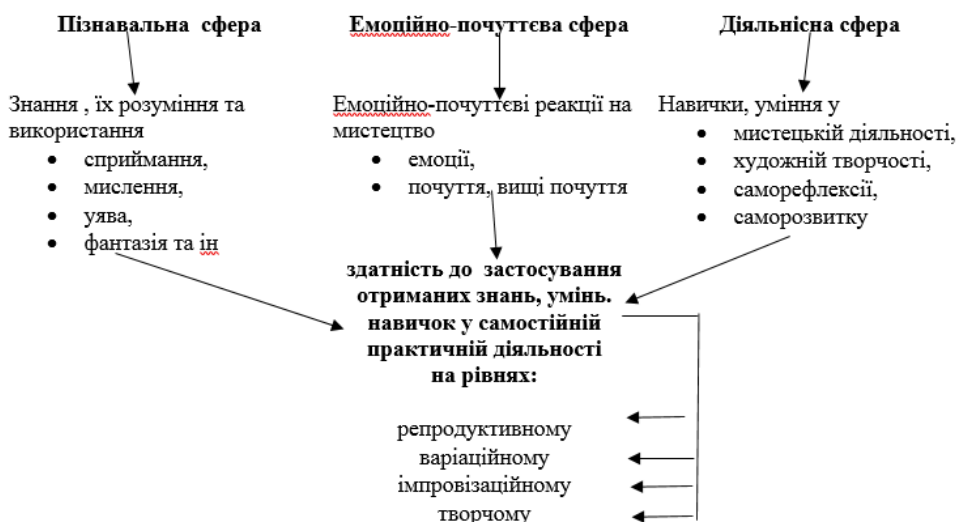

Схема 1. «Художня (мистецька) компетентність»

такими, що мають гнучку структуру, створюють максимально сприятливі умови для перетворення учнів на суб'єктів освітнього процесу (Вашуленко, 2011). Щодо особливостей нестандартного уроку, то це активна навчально-пізнавальна діяльність учнів, присутність їх позитивної емоційності та мотивації, домінування навчальної творчості (В. Ягупов); стимулювання та збагачення асоціативних механізмів (Е. Печерська); відмова від класичної форми, свобода у будові (І. Малафіїк). Найпоширенішими типами нестандартних уроків у середніх класах є уроки – прес-конференції, уроки – аукціони, уроки – ділові ігри, уроки – занурення, театралізовані уроки тощо [Кузьминський, Омеляненко, 2011]. Можлива форма інтегрованого (міжпредметного) уроку, дискусії, інтерв'ю, проекту, мозкової атаки, квесту, квізу, вікторини, подорожі, уроку-суду, уроку-гри тощо (Дубровська, Самойленко, Дубровський. 2019). Нетиповий дидактичний формат сприяє активізації емоційності учнів, піднімає їх мотивацію до навчання і художнього самовираження, робить навчання захопливим, інтерактивним і практично корисним. Л. Г. Кондратова, аналізуючи нестандартні уроки художньої культури виділяє наступні типи: уроки-ігри (ділові, рольові), уроки-сценарії (за прикладом TV- програм), уроки-пошуки (з організацією самостійної роботи учнів) (Кондратова, 2010).

Аналізуючи структуру культурної (художньої) компетентності, ми звернули особливу увагу на центральну складову – здатність до самостійної практичної діяльності на різних рівнях творчості. Тому види нетрадиційних уроків ми систематизуємо за ступенями прояву творчості. Наведемо окремі приклади.

Нестандартні уроки з використанням **репродуктивної творчості**: «Давній Єгипет: мистецтво, що дарує безсмертя» (урок-подорож до Єгипту), «У майстерні іконописця» (урок-майстерня іконопису), «Розповіді трипільської кераміки» (урок-експедиція), «Абетка символів християнського мистецтва» (урок-абетка символів), «Високе мистецтво класицизму» (урок-слідство «Т. О. Сосновський: скульптура класицизму») та ін. Зокрема, учні знайомляться з поняттям «канон», правило, норма мистецької творчості. Шукають прояви нормативності, пояснюють випадки відхилення від неї. Знаходять копіюють та пояснюють зміст елементів трипільських орнаментів, християнських символів, втілених у мистецькі зразки.

Уроки – варіації передбачають творення видозмін (варіацій) теми, мистецького образу. Наприклад: «Музичне мистецтво східних слов'ян» (11 клас). Цей урок-обряд передбачає осучаснене відтворення елементів календарних обрядодійств, порівняння особливостей використання обрядових мелодій у творах композиторів різних періодів (автентичні зразки, обробки, мелодичні та

текстові цитати, авторські наслідування тощо). Таким чином створюється низка мистецьких варіацій на запропоновану дидактичну тему. Урок «Богородице діво, радуйся» (урок для Матері-українки) (8 клас) – це варіації живопису та тему «Мадонна доби Ренесансу». Урок-презентація «Храми світу» (10 клас) містить запропоновані учнями варіації на тему «Храм», куди, крім світових пам'яток, увійшли уявні храми ХХІ століття.

Уроки-імпровізації містили творчі завдання, що виконуються спонтанно без попередньої підготовки. Нами застосовувались мелодична (урок музичної історії «Думи мої», 11 клас), поетична (урок хоку «Мистецтво Країни Висхідного сонця», 10 клас), танцювальна (урок-танець «Танець – міні-модель життя». 10 клас) та ін. види мистецької імпровізації.

Уроки творчості – переважна більшість уроків мистецтва, в умовах яких учні отримують різноманітні творчі завдання, що у контексті теми реалізуються на базі різних видів мистецтва. Наприклад, образотворчість передбачала створення графічного епіграфу уроку, художнє оформлення конспекту, розроблення логотипу, афіші, художньо-географічної карти, колажу, художньо-тематичного словника тощо; драматична творчість «привела» на уроки мистецтва сюжети, виконані засобами національних театральних різновидів; музична творчість реалізовувалась у рекламних текстах-мелодіях, репуванні, створенні мелодій на основі національних музичних ладів, їх характерних інтонацій (гуцульський, думний, пентатонічний). Розмаїття завдань передбачали також літературна, скульптурна, віртуальна та ін. види мистецької творчості.

Висновки. Одним з важливих завдань мистецької освітньої галузі є розвиток культурної (художньої) компетентності, що являє собою здатність особистості до самостійної мистецької діяльності на основі академічно отриманих а також самостійно здобутих знань, умінь, навичок. Зазначена здатність виявляється на різних рівнях творчості особистості (від репродукування до самостійного продукування художньої новизни). Курс «Мистецтво» як ніякий інший предмет загальної середньої освіти мотивує школярів до творчої дії. Цьому сприяє використання нетрадиційних уроків мистецтва, що створюють атмосферу захоплення, самостійного пошуку та дії у царині мистецтва. збагачуючи художні знання, уміння, навички як основу особистісної культурної (художньої) компетентності.

Запропоновані методичні аспекти розвитку художньої компетентності не вичерпують змісту заявленої проблеми. Представляє інтерес дослідження розвиваючого потенціалу інших методичних засобів в умовах реалізації компетентнісного підходу у мистецькій освітній галузі.

Література:

- Закон України Про освіту (ВВР, 2017, № 38-39, ст. 380). URL <https://surl.li/sjpcjr>
- Козинець І. (2021) Словник новітніх освітянських термінів і понять: довід. видання. Дніпро : НТУ «ДП». 69 с.
- Словник іншомовних слів (2000). Уклад.: С. М. Морозов, Л. М.Шкарапута. К.: Наукова думка. 680 с.
- П'янківська І. (2010). «Компетенція» та «компетентність» як провідні поняття компетентнісного підходу. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Психологія і педагогіка*. Вип. 15. С. 202–211. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2010_15_37
- Академічний тлумачний словник української мови в 11 томах. URL: <https://sum11.com.ua/kuljtura/>
- Енциклопедія сучасної України URL: <https://esu.com.ua/article-51449#>
- Пашченко А. (2013). Використання інноваційних технологій у формуванні загальнокультурної компетенції учнів професійно-технічних навчальних закладів. *Формування загальнокультурної компетенції майбутніх фахівців: збірник наукових праць*. За ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. С. 23–26.
- Вашуленко М. (2011). Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Літера ЛТД. 364 с.
- Кузьминський А., Омеляненко С. (2010). Технологія і техніка шкільного уроку: навч.посіб. К.: Знання. 335 с.
- Дубровська Л., Самойленко О., Дубровський В. (2019). Педагогічні особливості використання нетрадиційних уроків у початковій школі. *Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки"* № 4. С. 45–50.
- Кондратова Л. (2010). Художня культура. 9 клас: методичний посібник. Харків : Видавнича група «Основа». 208 с.

References:

- Zakon Ukrainy Pro osvitu [Law of Ukraine On Education] (VVR, 2017, № 38-39, st. 380). Retrieved from: <https://surl.li/sjpcjr>
- Kozynets I. (2021). Slovyk novitnikh osvitianskykh terminiv i poniat [Dictionary of the latest educational terms and concepts]: dovid. vydannia. Dnipro : NTU «DP». 69 s.
- Slovyk inshomovnykh sliv (2000). [Dictionary of foreign words] Uklad.: S. M. Morozov, L. M.Shkaraputa. K.: Naukova dumka. 680 s.
- Piankovska I. (2010). «Kompetentsiia» ta «kompetentnist» yak providni poniattia kompetentnisnoho pidkhodu. ["Competence" and "competence" as leading concepts of the competency approach]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia : Psykholohiia i pedahohika*. Vyp. 15. S. 202–211. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2010_15_37
- Akademichnyi tлумachnyi slovyk ukrainskoi movy v 11 tomakh. [Academic Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language in 11 volumes]. Retrieved from: <https://sum11.com.ua/kuljtura/>
- Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of Modern Ukraine]. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-51449#>
- Pashchenko A. (2013). Vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii u formuvanni zahalnokulturnoi kompetentsii uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv [The use of innovative technologies in the formation of general cultural competence of students of vocational and technical educational institutions]. *Formuvannia zahalnokulturnoi kompetentsii maibutnikh fakhivtsiv: zbirnyk naukovykh prats*. Za red. O.S. Bereziuk, O.M. Vlasenko. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. S. 23–26.
- Vashulenko M. (2011). Metodyka navchannia ukrainskoi movy v pochatkovii shkoli. [Methodology of teaching Ukrainian in primary school]: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. K. : Litera LTD. 364 s.
- Kuzmynskyi A., Omelianenko S. (2010). Tekhnolohiia i tekhnika shkilnoho uroku. [Technology and equipment of the school lesson]: navch.posib. K.: Znannia. 335 s.
- Dubrovsk L, Samoilenko O., Dubrovskyi V. (2019). Pedahohichni osoblyvosti vykorystannia netradytsiinykh urokiv u pochatkovii shkoli. [Pedagogical features of using non-traditional lessons in elementary school]. *Naukovi zapysky. Seriia "Psykhologo-pedahohichni nauky"* № 4. S. 45–50.
- Kondratova L. (2010). Khudozhnia kultura. 9 klas [Artistic culture. Grade 9]: metodychnyi posibnyk. Kharkiv: Vydavnycha hrupa «Osnova». 208 s.